

Situationen i Sverige med redovisning av de åtgärder som vidtagits för att dels kontrollera livsmedlen dels begränsa skadeverkningarna

Erland Pääjärvi

Sverige, Livsmedelsverket, Hygienavdelningen

Jag representerar alltså den centrala livsmedelsmyndigheten i Sverige. Vi har ingen expertis för bedömning av de strålningsnivåer som kan accepteras. Därför har det varit naturligt för oss att samarbeta väldigt nära med strålskyddsinstitutet och deras sakkunskap.

I slutet av april, när det blev klart att nedfallet hade inträffat, fick strålskyddsinstitutet ta de första smällarna. Det gick inte att komma fram över telefonen. Eftersom vi finns i Uppsala och strålskyddet finns i Stockholm, så fick folk från livsmedelsverket åka över till strålskyddsinstitutet för att överhuvud taget få tillfälle att diskutera den uppkomna situationen. Samarbetet kunde därför etableras väldigt tidigt.

Vad kunde anses vara ett acceptabelt riktvärde? Man fastnade för värdet 300 bequerel Cesium 137 per kilo, oberoende av vilket livsmedel man talar om. Utgångspunkten för detta riktvärde var att konsumenten - när konsumenten handlar i butiken - aldrig över huvud taget skulle behöva tänka på det här med nedfallet. Här skulle det alltså finnas marginaler som gjorde att konsumenten kunde glömma Tjernobyli. Det var vad man hoppades i början.

Nu blev det i alla fall på det viset att massmedia i första hand sköt in sig på den här händelsen, varför många konsumenter blev oroliga. Detta ledde till en hysteri kan man säga. Redan från första början fick vi avsätta 10 - 15 personer på heltid för att hantera den här frågan, i första hand för att svara i telefon och för att utforma skriftlig

information till de lokala miljö- och hälso-skyddsnämnderna och övriga berörda. Eftersom det här var tidigt på våren fanns det bland gröna växter enbart persilja och gräslök från fjolåret som var aktuellt att använda som livsmedel. Därför blev vi mer eller mindre piskade till att göra en massa analyser på dessa «kryddor». Vi insåg naturligtvis att det här inte hade någonting att göra med baslivsmedel, som man förtår i stora kvantiteter.

Vi fick det kombinerade trycket på oss både från politikerna, massmedia och allmänheten och man ville ha svar, hur situationen var i olika delar av landet. Ganska snart fick vi ta del av kartorna som Snihs har visat. Härigenom fick vi information om hur olika län och delar av län drabbats. Även om södra delen av landet inte ansågs vara påverkat av nedfallet krävde allmänheten konkreta besked i form av analysresultat. Experter ansågs inte vara att lita på.

Livsmedelsverkets ambition blev att försöka ge saklig information för att härigenom om möjligt kunna lugna människorna. Jag kan nu med facit i hand och efter att vi utfört 35 - 40 000 analyser på livsmedel självkritiskt konstatera att budskapet från olika myndigheter som funnits på arenan inte nått fram till allmänheten. Tidigt insåg vi att livsmedelsverkets arbetsuppgifter i hög grad skulle påverkas av Tjernobyli-händelsen speciellt under det första året. Därför permanentade vi en något mindre Tjernobyli-grupp. Tre-fyra nyckelpersoner avkopplades helt från

sina ordinarie arbetsuppgifter för att på heltid ägna sig åt att hantera de här frågorna.

Från experthåll gick budskapet ut att nedfallet inte utgjorde någon större hälsofara. Ändå hade vi hög intensitet på analysverksamheten för att kunna ge bästa möjliga sakinformation. Härigenom medverkade vi kanske till att allmänheten hyste en ännu större oro. Varför skulle vi annars utföra så många analyser om det var ofarligt? Vår speciella Tjernobyl-grupp har haft uppdraget att utforma informationsmaterial som vi har gett ut veckovis. Utsändningslistan har legat i storleksordningen 850 adressater. Till dags dato har vi publicerat cirka 1 000 000 sidor i form av informationsmaterial. Så det är ett mastodontjobb som har lagts ner på det här. Till vilken nytta kan man ju fråga sig och det får vi kanske återkomma till i paneldebatten.

Massmedia har haft ett brinnande intresse för det här och därför blev vi tvungna att organisera mediakontakterna till veckovisa presskonferenser. Intresset för radiaknedfallet har också hållits vid liv genom att en del «profeter» ställt upp och «avslöjat» hur man ofta på ett enkelt sätt skulle kunna «avgifta» livsmedel med höga bequeretal. Massmedia har funnit många helt otroliga uppslag så intressanta att dessa kablast ut till och med över TV. Ved flera tillfällen har man också ifrågasatt varför myndigheterna inte begripit att det finns lösningar på problemet.

Ganska tidigt kom vi fram till vilka livsmedel som var och skulle bli problemområden. Mjölken är ett kapitel för sig. Under våren var det ju det här med att mjölkorna inte kunde släppas på bete. Samtidigt gick köttdjuren ute utan att detta ansågs utgöra någon större risk. Det uppfattades som en motsägelse. Nu klarade man radiakhalten i mjölken genom att inte släppa ut mjölkorna under den mest akuta fasen. Sedan det här med köttet. Kött från olika djurslag har ju olika förutsättningar för att bli belastat. Svinkött har inte varit något problem. Svinen går ju inte ute och de har utfodrats med fjolårets spannmål. Halterna i nötköttet är inte heller något större problem. Det är en och annan som har kasserats, liksom några ungnöt som släpptes på bete kanske redan innan eller i direkt anslutning till nedfallet. Inom de mest drabbade områdena har vi haft en ganska så tät stickprovskontroll. Provtagningsprogrammen har våra besiktningsveterinärer vid kontrollslakterierna fått utforma själva. Härigenom har vi haft ett fint instrument att följa utvecklingen

med. Tidigt insåg vi att lammslakten skulle bli ett problem i mellersta Sverige, eftersom fåren går på så kallade fattigare beten.

Jakten är en viktig fritidssysselsättning och också ett näringsfång. Därför har jägarna varit väldigt på brett och vi har haft ett nära samarbete med jägarorganisationerna. Prover har tagits på fallvilt liksom på trafikskadade älgar och rådjur. Man har också skjutit älgar, rådjur och fåglar (bl a morkullor) för att få en uppfattning om vilken nivå de ligger på.

I exempelvis Uppsala län tidigarelades ålgjakten nu i höst med ungefär en vecka.

Mycket tidigt insåg vi att Tjernobyl-nedfallet skulle bli ett problem för rennäringen eftersom nedfallet i första hand koncentrerades över de områden som Snihs har redovisat. I detta sammanhang konstaterade vi också att halterna i fisken uppe i fjällsjöarna gick upp undan för undan inom det här så kallade svarta området.

Eftersom den här sammankomsten i första hand är avsedd att diskutera frågor kring renen, så skall jag nu gå över till att redovisa vad livsmedelsverket gjort i anslutning till renkött och rennäring. Det var viktigt att så tidigt som möjligt få en bakgrundsinformation genom olika typer av provtagning. Väldigt tidigt inledde man provtagning av renkött och renbetesväxter. På basis av analysdata fattade livsmedelsverket i början av juni ett beslut som innebar förbud att i Västernorrlands, Jämtlands och Västerbottens län slakta renar under sommaren för avsalu. I normalfallet har inte den här sommarslakten någon större omfattning. Det är 7-800 renar som man brukar slakta, i första hand i Västerbotten, under den här perioden. Men beslutet var ändå illavarslande för rennäringen.

Hur skulle man hantera sarvslakten i slutet av augusti och första hälften av september? En samverkan mellan berörda myndigheter, renforskning och rennäringens utövare växte fram snabbt på ett naturligt sätt. Samarbetet formaliserades från början som en relativt stor arbetsgrupp i strålskyddsinstitutets regi. Arbetsgruppen fick i uppdrag att arbeta fram åtgärdsförslag. Besluten skulle däremot fattas av de olika myndigheterna inom sina respektive ansvarsområden. Att få fram analysdata hade högsta prioritet. Ett provtagningsprogram presenterades för arbetsgruppen av Gustaf Åhman.

I första omgången skulle det bli provtagning genom att skjuta renar. Parallellt skulle man ha undersökning på cesiumhalter i renbetesväxter.

Ett par veckor senare skulle man göra en andra provtagningsomgång.

De här undersökningarna utfördes genom renforskningens försorg i slutet på juni respektive början av juli. När arbetsgruppen sammanträdde i början av augusti, så beslöt man att rekommendera att slakten skulle gå som vanligt. Man skulle inte, som man flaggat med i massmedia, avliva renar i vissa områden och gräva ner dem i massgravar.

Efter samråd mellan lantbruksstyrelsen och livsmedelsverket blev beslutet att varenda ren i Jämtlands och Västerbottens län samt inom en sameby i Norrbottens län skulle provtas innan man skulle ta ställning till om köttet skulle kunna användas som livsmedel. Det blev också beslutat att slakt för avsalu enbart fick ske på kontrollslakteri, där vi har heltidsbevakning av veterinär. I avvaktan på analysresultaten skulle kropparna hänga i kylrum eller i fryslager under besiktningsveterinärs kontroll.

Vissa samer har sett det som en stor inskränkning att inte få slakta renar i mindre skala för att få köttet besiktigt vid en kommunal köttbesiktningsbyrå. Vi har dock ansett att vi måste hålla i det håret på ett mycket handgripligt sätt, eftersom ryktesspridning ändå har funnits att det skulle ha gått ut renkroppar som innehåller för höga halter och sådant som skulle vara kasserat. Hela kasserade kroppar har blåfärgats under besiktningsveterinärens ansvar varför vi kunnat garantera att det inte funnits fog för dessa rykten.

Från början hade man utgått ifrån att Norrbotten skulle vara väldigt lite påverkat av nedfallet och att i stort sett större delen av landets renköttproduktion (60% av den totala renpopulationen finns i Norrbotten) därigenom skulle klaras som livsmedel. Genom undersökningar på växter och renlav fick vi vissa signaler om att det inte kanske var så väl ändå. Men vi blev ändå tagna på sängen eftersom diskussionerna hade gått ut på att sarvslakten nog skulle kunna klaras av utan problem i översta Norrbotten. Men allt eftersom slakten genomfördes, så konstaterade man att halterna låg högre än vi trodde och också högre än 300 bequerel, som var det riktvärde som givetvis skulle gälla. Därför fick vi utvidga provtagningarna geografiskt i olika steg och endast med några dagars intervaller tills hela renskötselområdet omfattades av kravet på individuell provtagning av varje renkropp.

Eftersom tiden lider ska jag bara lägga på en sammanställning av de analyser som har utförts på renkött fram till den 4 oktober. Totalt sett har vi analyserat cirka 16 000 prover. Av dessa har cirka 3 600 kunnat godkännas. Cirka en tredjedel av renkropparna har legat på halter över 1 500 bequerel/kilo. Nu är det fortfarande cesium 137 det handlar om.

När man har facit i handen, så konstaterar man att Tjernobylnedfallet i första hand är ett informationsproblem. Hur ska man då kunna hantera en sådan här fråga, där egentligen inte upptaget via renkött för medelvensson skulle vara något problem, eftersom medelvensson bara konsumerar 2 - 3 hekto renkött/år?

Sedan är det den befolkning som lever i renskötselområdet och i första hand då givetvis samerna själva som också konsumerar mycket fisk från samma områden, där man har de här höga halterna. Vad gäller framtiden ska vi diskutera i paneldebatten. Min personliga reflektion är att om man behåller det nuvarande riktvärdet, så är rennaringen död. I så fall finns det ju inga kvantiteter att släppa ut på marknaden. Hur kan de rensköttande samerna i så fall känna att naringen har en framtid? Från livsmedelsverkets sida är vi beredda att höja riktvärdet under förutsättning att rennaringens utövare anser att det är rätt och rimligt. Det har inte samerna ansett så här långt, utan man menar att ska man göra något med riktvärdet, så ska man också höja det på övrigt kött, alltså svin, nötkärr osv.

Höjning av riktvärdet möjliggör att mera ordinära renköttkvantiteter kan komma ut på marknaden. Till vilken nytta om inte köttet kan avsättas på marknaden till acceptabla priser?